

Менська О. А.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
економіко-правового факультету
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

ПРАВОВІ ОСНОВИ ПЕРЕМІЩЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Ключовий мотив для активізації значного спектру правових проблем, які виникають із вивезенням культурних цінностей, почасти пов'язаний із міжнародним обміном, налагодженням культурного діалогу, збагаченням культурного життя, підвищенням освіченості громадян та популяризацією української культури за кордоном. Власне, непересічний інтерес із боку міжнародної спільноти у питаннях затребуваності українського культурного надбання, жвава виставкова та інша діяльність різних наукових установ та закладів культури з метою експонування вітчизняних культурних цінностей за кордоном у наукових, освітніх і культурних цілях спонукає до тимчасового вивезення культурних цінностей за межі України.

З огляду на те, що культурні цінності суттєво відрізняються від інших об'єктів правового обороту та регулювання, зокрема, через свою особливу роль, призначення та складну природу правовідносин, станом натеper принциповим лишається питання щодо правового механізму перетину державного кордону при вивезенні культурних цінностей з території України, та у загальному вигляді питань щодо вже незаконно вивезених вітчизняних культурних цінностей і права власності на них.

Зауважимо, що аналіз вітчизняного законодавства, яке регулює різні правові та організаційні питання, пов'язані з культурною спадщиною та культурними цінностями дозволяє стверджувати, що єдиного уніфікованого визначення поняття культурних цінностей покищо немає. Загалом, проблема віднесення тих чи інших об'єктів до культурних цінностей наразі залишається невирішеною. Це пояснюється тим, що у національному законодавстві поняття для позна-

чення культурних цінностей, які представлені, не містять чітких кваліфікуючих ознак, а здебільшого обмежуються тільки простим перерахуванням окремих видів та груп об'єктів. Не вносять ясності й підзаконні нормативно-правові акти, оскільки неузгодженість різних галузевих норм щодо категорії «культурні цінності» є результатом того, що дані норми переслідують різну мету й подекуди містять у собі значну за обсягом свободу у правотлумаченні й правозастосуванні. Однак різнорідні об'єкти, що мають різні критерії, які з-поміж маси інших однорідних речей дозволили б ідентифікувати їх як культурні цінності, часто-густо об'єднані тільки наявною спільною ознакою унікальності, яка по суті може бути притаманна й іншим об'єктам (речам), які жодного стосунку до культурних цінностей не мають, принаймні у найближчій перспективі. Хоча витвори сучасного мистецтва із часом можуть набути статусу культурних цінностей.

У нинішній вітчизняній правничій науці ситуація ще менш однозначна. За увесь час дослідницького інтересу до об'єктів культурної спадщини, так і не було досягнуто єдності думок і в науковій правовій літературі. Ученими здійснювалися спроби виділити універсальні критерії (ознаки), за допомогою яких віднесення тих чи інших об'єктів (речей, предметів) до культурних цінностей стало б можливим. Проте, через суттєві розбіжності в поглядах, які призвели до того, що перелік таких критеріїв не однаковий, й уже наявні визначення того, які ж саме об'єкти слід віднести до культурних цінностей, не вільні від суттєвих недоліків. Жодною мірою не вирішує проблему, а тільки істотно ускладнює підхід у виділенні юридикозмістовних властивостей (ознак) такого об'єкта як ступінь значущості: культурний, науковий, художній, історичний та ін, час створення, вартість та інші економічні детермінанти, що значно розширює коло предметів, які відносяться чи можуть бути віднесені до культурних цінностей, до невизначених меж. Тож серед наукової спільноти, дискусії щодо сутності поняття «культурні цінності» та його диференціації не припиняються й донині. Означимо також, що із урахуванням мети та регламентованого обсягу даного дослідження, й аби не заплутатися у термінологічних тенетах, під культурними ціннос-

тями ми будемо розуміти саме те поняття, яке надано в ст. 1 Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21.09.1999 р. № 1068-XIV (далі по тексту – Закон) [1]. Так, культурні цінності – об’єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України. Далі наведено доволі розлогий перелік об’єктів, що вважаються культурними цінностями.

Зазначимо, що відповідно до чинного вітчизняного законодавства культурні цінності, які перебувають у фізичних та юридичних осіб на праві приватної власності та ті, що обліковуються як культурні цінності, які перебувають у державній власності, мають різний правовий статус, а отже потрібно визначитись із якою метою будуть вивезені культурні цінності: тимчасово вивозяться з обов’язковим поверненням чи без такого повернення. З огляду на це, аби вивезти (тимчасово вивезти) за межі України культурні цінності потрібно визначити приналежність таких об’єктів (речей, предметів) до культурних цінностей, а це можливо здійснити тільки за підсумками державної експертизи. Відповідно до Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2003 року № 1343[2], яким, окрім іншого, урегульовано питання проведення державної експертизи культурних цінностей, заявлених до вивезення, тимчасового вивезення та повернутих в Україну, надано поняття державної експертизи культурних цінностей, об’єктів експертизи, суб’єктів експертизи, експерта та ін. Так, відповідно до наказу Міністерства культури України від 31 березня 2017 року № 267, яким затверджено Перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей [3], державну експертизу культурних цінностей за певними видами проводять, визначені у переліку державні установи, заклади культури, інші організації, яким надано право проведення такої експертизи. Якщо за наслідками проведення такої експертизи буде визначено, що заявлені до вивезення (тимчасового вивезення) предмети є культурними цін-

ностями, то для їх подальшого вивезення необхідною умовою є отримання свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України. Зауважимо, що свідоцтво на право вивезення з території України не потрібно отримувати на сувенірні вироби, предмети культурного і ужиткового призначення серійного і масового виробництва, як це зазначено у Додатку 1 до Інструкції Про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кодон України, затвердженої наказом Міністерства культури і мистецтв України від 22 квітня 2002 року № 258 [4]. Свідоцтво на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей є підставою для пропуску зазначених у ньому культурних цінностей за межі митної території України. Вивезення культурних цінностей без цього свідоцтва забороняється (ст. 13 Закону). Такій позиції кореспондують норми Конвенції про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14 листопада 1970 року, ратифікованої із заявою Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 10 лютого 1988 року № 5396-XI [5].

Необхідно наголосити, що відповідно до ст. 14 Закону заборонено вивозити з території України: культурні цінності, занесені до Державного реєстру національного культурного надбання; культурні цінності, включені до Національного архівного фонду; культурні цінності, включені до Музейного фонду України. Однак, і вказані об'єкти можуть бути вивезеними з території України, за винятком, напевне, лише тимчасово задля експонування на виставках та з освітньою, просвітницькою і розважальною метою для проведення різних наукових, культурних заходів у рамках культурного добросусідства, як засіб культурної дипломатії, ярмарки освітніх ініціатив і плідного міжнародного співробітництва для більшого осмислення історії того чи іншого народу, для демонстрації історії українського народу як інтегральної частини надбання усіх світових культур.

Таким чином, необхідність формування потужної системи правил контролю вивезення культурних цінностей для зменшення

обсягів міжнародної злочинності у перетині кордонів подібних предметів, актуалізує проблему удосконалення підходів та засобів, які наявні в управлінні поліції, митних служб та законотворців загалом. Вимушені констатувати, що на сучасний стан збереження вітчизняної культурної спадщини значно вплинули нормотворчі передумови. Зокрема, обнадійливі сподівання фахівці, науковці, громадськості було покладено на внесення змін у нині діючий Закон. Так, для удосконалення правового регулювання у сфері вивезення, ввезення та повернення рухомих культурних цінностей було прийнято на обговорення відповідний проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вивезення та ввезення рухомих культурних цінностей». Метою якого, окрім іншого, є запровадження чітких і прозорих правил та процедур для переміщення культурних цінностей^{*}. Напевно, не випадково актуалізація правових проблем, пов'язаних із вивезенням вітчизняного культурного надбання збігається у часі з достатньо активною роботою посадовців в сфері культури, яка на жаль, все ще містить чимало вад, що зводять нанівець усі ініціативи нормотворців по захисту власної культурної самобутності, втіленої в об'єктах культурної спадщини. Хоча, на нашу думку, питання зводиться не стільки до оптимізації механізмів державного регулювання, законодавчих пертурбацій та не у фрагментарному оновленні частини вітчизняного законодавства, що регулює питання вивезення культурних цінностей, скільки в постійному неухильному дотриманні його вимог, зокрема, й у питаннях узгодженості положень міжнародних актів до яких долучилася Україна. А це, на наше переконання, дозволить правильно скорегувати вітчизняну регуляторну політику у питаннях збереження власної культурної спадщини на довгу перспективу у майбутнє, аби вже наявні законодавчі приписи не перетворилися на суто декларації.

^{*} Детальніше див. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60670.

Список використаних джерел:

1. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21.09.1999 р. № 1068-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14> (дата звернення: 13.05.2019).
2. Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей : постанова Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2003 р. № 1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1343-2003-%D0%BF> (дата звернення: 13.05.2019).
3. Перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей : наказ Міністерства культури України від 31 березня 2017 р. № 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0529-17> (дата звернення: 13.05.2019).
4. Інструкція про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кодон України : наказ Міністерства культури і мистецтв України від 22 квітня 2002 р. № 258. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0571-02> (дата звернення: 13.05.2019).
5. Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності : Міжнародний документ від 14 листопада 1970 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_186 (дата звернення: 13.05.2019).